

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

sättningar är uppenbarligen orsaken till utelämnandena och man får bara hoppas att den bristen skall kunna avhjälpas snabbare än vad som skedde med de ryska formalisterna.

Nils Åke Nilsson

Wolfram Mauser, m. fl.: *Text und Rezeption. Wirkungsanalyse zeitgenössischer Lyrik am Beispiel des Gedichtes „Fadensonnen“ von Paul Celan*. Athenäum. Frankfurt/Main 1972.

Intresset för litteraturens och konstens mottagarsida finns nu klart markerat i de flesta länder, både i den allmänna debatten och i forskningen. Ett exempel från Tyskland är de »verkningsanalyser» som en grupp forskare presenterar i *Text und Rezeption*. Dessa undersökningar växte fram ur ett seminarium över modern lyrik som Wolfram Mauser ledde vid Universität Freiburg läsåret 1969/70. Några av deltagarna valde att tillsammans med Mauser i detalj försöka belysa hur olika grupper av läsare uppfattade och tolkade Paul Celans dikt *Fadensonnen*. Den dikten valdes dels för att den är flertydig och därför motiverar undersökningar av det här slaget, dels för att den är så kort att »verkningen» kan undersökas i detalj. Inklusiva artiklar och andra småord består dikten av bara 21 ord, och den byggs upp av enbart tre metaforer.

Syftet med undersökningarna var att belysa den »semantiska potentialen» hos en flertydig text, och främst var gruppen intresserad av att bidra till teori- och metodutvecklingen inom det man kallar för receptionsforskningen. Man använde dock ganska stora läsargrupper: sammanlagt deltog 664 personer, varav de flesta var skolelever och studenter. I och för sig skulle undersökningarna alltså kunna ge ett aktningvärt bidrag av empiriska data till receptionsforskningen.

Boken har emellertid sitt största intresse som ett bidrag till teori- och metodutvecklingen. Det finns flera anledningar till det. En är att forskargruppen prövade flera olika infallsvinklar, flera »metoder», och att man gjorde inte bara en utan flera förundersökningar med successiva revideringar av målsättningar och metoder. En annan anledning är att varje steg i förarbete och analys omsorgsfullt beskrivs – även när de tvingar fram revideringar eller slutar i ett misslyckande. Ytterligare en anledning är att varje moment i undersökningen reds ut och motiveras i en principdiskussion, som utan att vara särskilt djupsinnig ändå klargör forskarnas utgångspunkter och målsättningar.

Från början tänkte forskargruppen arbeta enbart med metafortolkning genom att göra en semantisk analys av läsarnas associationer och tolk-

ningsförslag. Så småningom vidgades emellertid intresset i litteratursociologisk riktning, samtidigt som man började samarbeta med psykologer och sociologer. Det undersökningsinstrument som man arbetade fram och prövade i en serie förundersökningar var i första hand avsett att registrera läsargrupperns omedelbara uppfattning av innebörden i dikten. Därutöver samlade man in en rad uppgifter om varje enskild läsare. Man försökte också klarlägga dels läsarnas allmänna inställning till modern lyrik, dels deras »förväntningshorisont» sådan den hade utformats genom tidigare litteraturläsning.

Den slutliga undersökningen tillgick så att deltagarna efter att ha lämnat uppgifterna om sig själva först fick läsa dikten och besvara en del allmänna frågor om den. Sedan fick de skriva ner sina fria associationer kring de tre metaforerna och några nyckelord i dikten. Därefter fick de bedöma innebörden i var och en av de tre metaforerna med hjälp av en serie verbala skalor av den bipolära typ som har blivit välkänd genom Charles Osgoods undersökningar (den »semantiska differentia-len»). Slutligen fick deltagarna än en gång läsa igenom dikten och besvara ett ganska stort antal frågor om den och om författaren.

Eftersom inte mindre än 664 personer deltog i undersökningarna var det alltså ett mycket stort material som man hade att bearbeta och analysera. Man lade också ner mycket möda på bearbetningen, som genomfördes inom tre olika aspekter: semantiskt, där man bl. a. ställde frågan om det går att påvisa någon struktur i de textbundna associationerna; litterärt, där man bl. a. ville belysa vilken roll som läsarens »förväntningshorisont» spelar för texttolkningen; och didaktiskt med t. ex. frågan om läsaren genom en stegvis analys kan ledas fram till förståelse av texten.

Resultaten av dessa analyser presenteras översiktligt och sammanfattas koncist. Ganska ofta tvingas man konstatera – och forskargruppen har tydligen också själv konstaterat – att resultaten inte riktigt motsvarar den möda som lades ner på planering, förundersökningar och analyser. Här liksom i åtskilliga liknande fall är den paradoxala förklaringen antagligen att det estetiska området ännu inte är moget för alltför komplicerade forskningsmodeller. Undersökningsområdet är så föga empiriskt bearbetat att den som lägger ut ett så finmaskigt nät som dessa tyska forskare gjorde riskerar att få med allt och intet i sina resultat.

Inte desto mindre kan *Text und Rezeption* rekommenderas till noggrant studium av alla som är intresserade av teoretiska och metodiska problem på litteraturens mottagarsida. Deltagarna i forskargruppen har otvivelaktigt lärt sig mycket under arbetet med sitt ambitiösa företag, och vi andra kan lära oss mycket av deras omsorgsfulla

redogörelse för vad de gjorde och varför de gjorde det.

Gunnar Hansson

Saga-Marianne Norlén och Teut Wallner. *Att datera manuskript. En undersökning av olika dateringsmetoder samt resultatredovisning av ett dateringsexperiment utfört med hjälp av en systematiserad metod för utvärdering av signifikanta handstilsvariabler, demonstrerad på Birger Sjöbergs efterlämnade manuskript.* Almqvist & Wiksell, Sthlm 1973.

I min uppsats »Arvet från Birger Sjöberg» i föreliggande årgång av Samlaren redovisar jag ett påbörjat försök att sortera den stora samlingen av Birger Sjöberg-manuskript som förvaras i Göteborgs U B - c:a 13 000 manusblad, delvis i ett tillstånd av egendomlig förvirring. Självfallet spelar kronologin inom samligen en stor roll; Birger Sjöberg daterade sällan sina opus. Manuskripten efter turnéåret 1923 kan man vanligen placera någorlunda hjälpligt med ledning av pappersorter och stavning. (Skalden började på allvar övergå till nystavning sommaren 1926.) Manus från tidigare år är däremot ofta vanskliga att kronologiskt bestämma, och över huvud skulle en systematisk undersökning av Birger Sjöbergs piktur vara synnerligen önskvärd.

Min bok om skalden, *Lilla Paris' undergång* (1960), var icke av den art att dateringsproblemen stod i centrum; emellertid har jag icke kunnat undgå att göra vissa iakttagelser av förändringar i skaldens piktur. Jag redovisade dem i en bilaga, där jag samtidigt betonade det önskvärda i att »en driven handskriftsexpert bereddes tillfälle att från sina utgångspunkter göra en undersökning» (s. 388).

Efter många år har denna önskan gått i uppfyllelse tack vare ett intressant samarbete mellan litteraturhistorikern Saga-Marianne Norlén och handskriftsexperten Teut Wallner. Deras arbete, utgivet i Acta Universitatis Stockholmiensis, bär huvudtiteln *Att datera manuskript*.

Lektor Norlén har stått för initiativet. Tillsammans med Teut Wallner och tre andra handskriftsforskare har hon inlett ett experiment. Ur Birger Sjöbergs väldiga manuskriptsamlingar framletade hon ett par hundra blad, som var daterade eller som med relativ säkerhet lät sig dateras. Blad dessa utvalde hon ett femtiotal, representerande samtliga kalenderår fr. o. m. 1900 t. o. m. 1928 (ett möjligen också från början av 1929), alltså varje år i skaldens liv från och med hans tidiga ungdom; han var född 1885. Några år är företrädda av flera blad. Denna sammanhängande daterade serie - kallad »Mallen» - överlämnade

hon till skriftexperterna, vilka samtidigt fick mottaga en annan svit av manus från skilda tidpunkter: ett tjugotal *odaterade prov*, vilkas exakta eller ungefärliga datum endast hon själv kände till. Uppgiften i denna första omgång av försöket var att datera proven genom jämförelser med mallen. Någon arbetsmetod behövde denna gång icke redovisas. Resultatet blev för den bäste 18 träffar av 20 möjliga, för de övriga 11 (två med samma antal) och 9. Alltså ett ganska gynnsamt inledande försök.

I nästa omgång arbetade Teut Wallner ensam som handstilsexpert och redovisade i en serie protokoll sin arbetsmetod: han hade sammanställt ett antal bokstavstecken, bokstavskombinationer och kortare ord, som återfanns i samtliga nummer av mallen och i samtliga experimentprov - dock med skiftningar i utformningen; Wallner kallar dem »handstilsvariabler». Mallen är i denna omgång utökad till att omfatta ett sjuttital nummer, några med två blad.

Med stöd av 22 variabler jämför Wallner experimentproven med bladen i mallen, sökande identitet eller nästan identitet för resp. variabel. Han hittar en smidig metod att relativt snabbt kunna begränsa jämförelsen till några få tänkbara texter i mallen för varje experimentnummer. Resultatet blir att han efter noggrant redovisad protokollföring kan utpeka den text i mallen som experimentprovet kommer närmast; stundom angives ett andrahandsalternativ.

Den samlade redovisningen är i boken jämförd med lektor Norléns nyckel (hon kommenterar prov efter prov i ett särskilt avsnitt), med resultat att 18 av 20 visar sig ligga mycket nära de rätta dateringarna. Att ett par missar förekommer är närmast ägnat att öka tillförlitligheten; Birger Sjöbergs piktur skiftar ofta på ett nyckfullt sätt, och fullträffar på alla punkter skulle inte te sig riktigt övertygande.

Teut Wallners utredning, skriven av honom själv, anknötes till faksimiltryck av samtliga blad i mallen (94 sidor) och i experimentproven (24 sidor). Dessa blad i sin tur är ingående kommenterade av Saga-Marianne Norlén, ofta med intressanta uppgifter om textens tillkomst. Det är också hon som håller i trådarna, när det gäller arbetet i dess helhet. I ett inledande kapitel presenterar hon själva dateringsproblemet med skilda tänkbara arbetsvägar. Pikturundersökningen är en av flera och måste kompletteras av andra: undersökning av papper, bläck, maskinskrift (hos Sjöberg relativt sällsynt), stavning, uppgifter i och om texten, vilka stöder en datering etc. Hennes resonemang här synes mig välgörande försiktigt och klokt: man måste räkna med felkällor i alla dessa dateringsmetoder, och skall man vara någorlunda säker bör man ha håll i flera färger. Hon betonar